

Wielka Emigracja ze średnich miast

Demograficzna degradacja na przykładzie Kalisza i Ostrowa Wielkopolskiego

Maciej Antczak

WSTĘP

Wiele średnich miast Polski w ostatnich latach traci swoją pozycję społeczno-ekonomiczną względem pozostałych ośrodków miejskich. Dowodem na to jest szereg pogarszających się wskaźników ekonomicznych, począwszy od niższego wzrostu dochodów własnych względem dużych i małych miast¹, a skończywszy na analizowanej w niniejszej pracy zapaści demograficznej. Jest ona obserwowana w całej Polsce, lecz najbardziej dotknięte zostaną przez nią właśnie średnie miasta. Według prognoz liczba mieszkańców miast powiatowych grodzkich w latach 2015 – 2050 skurczy się z 12,6 mln do ok. 9 mln (czyli o ok. 25%) wobec spadku ogólnej populacji Polski o 12% w tym samym okresie². Najważniejszą przyczyną tego stanu rzeczy jest stała emigracja młodych mieszkańców średnich miast, osób najbardziej zdolnych i inteligentnych³, co przekłada się na osłabienie stymulowanego przez nich rozwoju ekonomicznego⁴ i demograficznego rodzinnych miejscowości. Celem raportu jest przyjrzenie się właśnie temu problemowi, którego ilustracją będzie badanie przeprowadzone na uczniach szkół ponadpodstawowych z dwóch średniej wielkością miast Wielkopolski, Kalisza i Ostrowa Wielkopolskiego.

¹ Śleszyński P., *Polska średnich miast. Założenia i koncepcja deglomeracji w Polsce*, Klub Jagielloński, Kraków 2018, s. 84

² *Ibidem*, s. 86

³ Bütikofer A., Peri G., “The Effects of Cognitive and Noncognitive Skills on Migration Decisions”, *SSRN Electronic Journal*, 2017, s. 38

⁴ Venhorst V. *et al.*, “Do the Best Graduates Leave the Peripheral Areas of the Netherlands?”, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, tom 101, nr 5, 2010, s. 521

Tendencja wyludniania się małych i średnich miast oraz wzrostu znaczenia metropolii jest w dużej mierze naturalnym zjawiskiem. „Koncentracja odbywa się niezależnie od woli decydentów czy polityków. (...) wynika to z tego, że takie są współczesne globalne siły rozwoju”⁵. Szczególnie widać to w Polsce, gdzie „procesy metropolizacji prowadzą do wzrostu koncentracji wymagających wysokich kwalifikacji, wysoko opłacanych miejsc pracy w jedynie kilku miejscach w Polsce”⁶. To twierdzenie idzie w parze z koncepcją rozwoju spolaryzowanego wskazującą na to, że innowacje tworzą bieguny wzrostu faworyzujące te rejony, w których występuje najwięcej nowatorskich rozwiązań. Innowacje występują najczęściej w aglomeracjach - są to ośrodki zamieszkiwane przez wysoko wykwalifikowanych i wykształconych pracowników (silna baza ekonomiczna), a głębokie rynki pracy pozwalają na lepsze dopasowanie pracowników do miejsc pracy oraz na wysoki poziom rozprzestrzeniania się innowacji (w wyniku przepływu pracowników)⁷, co w epoce wiedzy i informacji wydaje się być kluczowym czynnikiem budującym wzrost gospodarczy.

Jednakże wiele wskazuje również na to, że polaryzacja kapitału ludzkiego w kilku największych miastach Polski (tylko Warszawa, Poznań, Gdańsk, Wrocław i Kraków posiadają nadwyżkę netto w migracji wysoko wykwalifikowanej siły roboczej⁸) może nie być najbardziej efektywnym systemem z punktu widzenia rozwoju gospodarczego i układu przestrzennego kraju. Z jednej strony koncentracja najlepszych zasobów „stwarza warunki do wzrostu gospodarczego i postępu technologicznego”⁹, jednak z drugiej nadmierna koncentracja ogranicza dostępność, co wywołuje dodatkowe koszty transakcyjne w postaci m.in. wyższych kosztów pieniężnych i czasowych przemieszczania się (np. w Warszawie wydatki na transport to ok. 26% dochodów, a średnia dla kraju wynosi ok. 12%¹⁰) czy wyższych cen nieruchomości mieszkalnych i biurowych. Z uwagi na powyższe część badaczy opowiada się za tym, aby próbować utrzymać istniejący do tej pory w Polsce policentryczny układ przestrzenny, który niweluje koszty transakcyjne, a jednocześnie gwarantuje wysoki poziom koncentracji w największych ośrodkach i prowadzi do stabilizacji społeczno-gospodarczej kraju oraz wyższej konkurencyjności ekonomicznej polskich miast¹¹.

⁵ Gorzelak G., Smętkowski M., *Rozwój regionalny, polityka regionalna*, Forum Obywatelskiego Rozwoju, 2019, s. 44

⁶ Herbst M., Rok J., „Drivers and patterns of students’ and graduates’ mobility in Poland. Evidence from social media network”, *Center for Public Policy Research Papers Series*, tom 76, 2014, s. 2 (tłumaczenie własne)

⁷ Trzeciakowski R., *Deglomeracja – kosztowna redystrybucja prestiżu*, Forum Obywatelskiego Rozwoju, Warszawa 2019, s. 2

⁸ Herbst M., Rok J., *op. cit.*, s. 1

⁹ Śleszyński P., *Polska...*, s. 27

¹⁰ Gorzelak G., Smętkowski M., *op. cit.*, s. 32

¹¹ Śleszyński P., *Polska...*, s. 52, 150

Aby tego dokonać konieczne jest zahamowanie „drenażu mózgów” w małych i średnich miastach, co jest możliwe poprzez poznanie przyczyn, dla których młodzi ludzie (gdyż to osoby do 30.¹² roku życia migrują najczęściej) decydują się na stałe opuścić swoje rodzinne strony i mieszkać w aglomeracjach bądź ich okolicach. W przypadku niepowstrzymania tych negatywnych procesów, istnieje ryzyko powstania tzw. „błędnego koła” braku możliwości rozwoju z uwagi na brak odpowiedniej jakości kapitału ludzkiego, który go stymuluje. To z kolei wpłynie na dalszą degradację kapitału ludzkiego średnich miast w wyniku kolejnych emigracji oraz zmniejszenia jakości edukacji i tak dalej¹³.

W ramach niniejszego artykułu przeanalizowane zostaną czynniki, które prowadzą do decyzji o stałym opuszczeniu swoich rodzinnych stron. W rozdziale I na bazie dotychczasowej literatury omówione zostaną przyczyny indywidualne i społeczne emigracji. W rozdziale II autor dokona rozważań nt. społecznych zagrożeń związanych z wyludnianiem się średnich miast. W rozdziale III pokazane zostaną przykłady średnich miast z Południowej Wielkopolski – Kalisza i Ostrowa Wielkopolskiego. Wskazane zostaną różnice społeczno-ekonomiczne, które mogą być istotne dla faktu, iż Ostrów wyludnia się znacznie wolniej od Kalisza¹⁴. Następnie, w rozdziale IV, przeanalizowana zostanie ankieta przeprowadzona wśród uczniów szkół średnich z powyższych miast. Rozdział V będzie opisem wyników badania ekonometrycznego, które autor uzyskał w swojej pracy dyplomowej obronionej na Wydziale Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warszawskiego w 2020 roku, na bazie której powstał niniejszy raport. Dotychczasowe prace dotyczące Polski skupiały się często na analizie na poziomie międzywojewódzkim¹⁵, dlatego spojrzenie na średnie miasta może być ważnym wkładem do debaty na temat wewnętrznych migracji Polaków.

I PRZYCZYNY EMIGRACJI

Nie da się stworzyć jednego wzoru na to, kto decyduje się na stałą emigrację, a kto ostatecznie zostaje bądź wraca do swojej „małej ojczyzny”¹⁶. Próbując rozumować na podstawie teorii neoklasycznej, można przyjąć, że migracja to inwestycja podnosząca produktywność zasobów ludzkich, która wiąże się zarówno ze zwrotami, jak i z kosztami. Zwroty indywidualne mogą dotyczyć podniesienia wysokości przyszłych zarobków czy

¹² Winters J.V., *op. cit.*, s. 263

¹³ Castelli F., „Drivers of migration: why do people move?”, *Journal of Travel Medicine*, tom 25, nr 1, 2018, s. 3

¹⁴ *Główny Urząd Statystyczny*

¹⁵ Thomas M., „The Effect of EU Accession on Internal Migration in Poland”, *Studies in Comparative International Development*, tom 48, 2013, s. 482 oraz Herbst M., Rok J., „Drivers...”, *op. cit.*, s. 6

¹⁶ Gabriel M., „Youth Migration and Social Advancement: How Young People Manage Emerging Differences between Themselves and Their Hometown”, *Journal of Youth Studies*, tom 9, nr 1, 2006, s. 43-44

wyższej satysfakcji z życia w nowym miejscu, z kolei koszty to przede wszystkim koszty niepieniężne¹⁷, takie jak rozłąka z lokalną społecznością czy strach przed nieznanym. Potencjalnie dłuższe życie osób młodych zapowiada wyższy „zwrot z inwestycji”, czyli z migracji¹⁸, co obok najwyższej luki aspiracyjnej wśród osób w wieku 15 – 24 lata (obliczanej jako różnica między oceną obecnego poziomu dobrobytu a oceną oczekiwanego przyszłego dobrobytu¹⁹) pozwala przypuszczać, że to właśnie młodzi ludzie będą migrować najczęściej.

Dotychczasowe badania wskazują, że istnieją psychologiczne różnice pomiędzy osobami decydującymi się na migrację oraz tymi, którzy pozostają²⁰. Młodzi ludzie wybierają zazwyczaj między strategią lokalizmu a kosmopolityzmu, które, zdaniem Thomson R., Taylor R. (2005), stały się dziś podstawową osią sporu różnicującą grupy społeczne w wielu krajach świata – widać to również w polityce, gdzie perspektywa interesu narodowego ściera się z perspektywą globalnej jedności. Przy podejmowaniu decyzji przez młodego człowieka w sprawie wyboru życiowej filozofii, dochodzi do „starcia” pomiędzy domem, tradycją i stałością a mobilnością, ucieczką i zmianą²¹. Lokalizm ma w tym „starciu” trudniej, gdyż we współczesnych czasach mamy do czynienia z rozpadem tradycyjnych form społeczności. W erze globalizacji ludzie mogą wybierać społeczności i grupy zgodnie z własnymi zainteresowaniami i zobowiązaniami, a niekoniecznie na podstawie tradycji i fizycznej bliskości²². Dodając do tego naturalną dla młodego człowieka chęć uniezależnienia się od rodziców²³, pojawiają się ewidentne przesłanki do tego, aby na stałe emigrować z rodzinnych miejscowości.

Stworzone do tej pory prace naukowe na temat migracji pokazują jednak ważną rolę rodziny w podejmowaniu decyzji o pozostaniu. Rodzina zdaje się być najtrwalszą formą społeczną, stąd powinna ciągle mieć istotne znaczenie. W badaniu z 2001 r. dotyczącym 2131 absolwentów trzech uczelni z Pittsburgh zauważono, iż emigranci w mniejszym stopniu wskazują na znaczenie w ich życiu bliskości rodziny w porównaniu do „nie-migrantów” – w

¹⁷ Sjaastad L.A., „The Costs and Returns of Human Migration”, *Journal of Political Economy*, tom 70, nr 5, 1962, s. 83 – 84; Dotzel K. R., „Do natural amenities influence undergraduate student migration decisions?”, *The Annals of Regional Science*, tom 59, 2017, s. 678

¹⁸ *Ibidem*, s. 88

¹⁹ Czaika M., Vothknecht M., „Migration and aspirations – are migrants trapped on a hedonic treadmill?”, *IZA Journal of Migration*, 2014, s. 2, 7

²⁰ Hansen B.S. *et al.*, „Explaining the Brain Drain From Older Industrial Cities: The Pittsburgh Region”, *Economic Development Quarterly*, tom 17, nr 2, 2003, s. 133

²¹ Thomson R., Taylor R., „Between cosmopolitanism and the locals. Mobility as a resource in the transition to adulthood”, *Young*, tom 13, nr 4, 2005, s. 337

²² Jones G., „The Same People in the Same Places? Socio-Spatial Identities and Migration in Youth”, *Sociology*, tom 33, nr 1, 1999, s. 11

²³ *Ibidem*, s. 2 oraz Kley S.A., Mulder C.H., „Considering, planning, and realizing migration in early adulthood. The influence of life-course events and perceived opportunities on leaving the city in Germany”, *Journal of Housing and the Built Environment*, tom 25, 2010, s. 78

skali 1-4 było to 2,67 wobec 3,23 dla pozostających²⁴. Badanie jakościowe przeprowadzone na Sardynii wskazało, iż dla osób nieplanujących powrotu na wyspę, kluczowe przy podejmowaniu decyzji są kwestie kariery zawodowej, a dla powracających z emigracji najczęściej znaczą kwestie rodzinne i sentymentalne²⁵. Rodzinę i znajomych na pierwszym miejscu wśród przyczyn powrotu umieścili także badani mieszkańcy górzystego regionu Szwajcarii, Jury, a autor sugerował wręcz, iż kwestie ekonomiczne mogą tylko przyspieszać decyzję o powrotach, które są motywowane głównie przez czynniki społeczne i kulturowe²⁶.

Co jednak motywuje młodych ludzi do stałej emigracji? Przede wszystkim jest to rozpoczęcie studiów, które od początku transformacji ustrojowej stawały się w Polsce coraz bardziej masowe – wskaźnik skolaryzacji netto dla osób w grupie wiekowej odpowiadającej kształceniu akademickiemu wzrósł z 9,8% w roku akademickim 1990/1991 do 40,8% w roku 2010/2011²⁷. Niestety dla mniejszych ośrodków tylko 38,3% polskich studentów, którzy studiowali w latach 2000-2004 w odległości wyższej niż 15 km od rodzinnych miejscowości, zdecydowało się w przeciągu 5-9 lat powrócić. W przypadku osób studiujących w innym województwie odsetek powrotów był wyższy (ok. 48%)²⁸. Mimo tego widać wyraźnie, że ponad połowa polskich studentów decyduje się opuścić na stałe rodzinne okolice, na czym zyskują przede wszystkim duże aglomeracje i ich tereny podmiejskie.

Wielu studentów wybierających studia w aglomeracjach może dostrzegać różnice w jakości życia w porównaniu do rodzinnych stron - głównie społeczno-kulturowe²⁹ i gospodarcze³⁰. Ważną rolę w aspekcie gospodarczym odgrywa praca. Badania ekonometryczne wykazały, że osoby, które podczas studiów w innym mieście podjęły pracę bądź rozpoczęły działalność gospodarczą mają niższą skłonność do powrotu do rodzinnej miejscowości³¹, z kolei ci młodzi, którzy zaczęli pracę w rodzinnych stronach, rzadziej decydują się na wyjazd³². To pokazuje istotną rolę budowania pierwszych relacji z otoczeniem – jeśli młody człowiek rozpocznie wcześniej, jeszcze w rodzinnej miejscowości, swoją karierę zawodową (lub późno, dopiero po powrocie ze studiów) to sprzyja to zostawianiu/wracaniu do rodzinnych stron. Tę tezę potwierdza wiele badań. Na przykład w

²⁴ Hansen B.S. *et al.*, *op. cit.*, s. 140

²⁵ Crescenzi R. *et al.*, "Why do they return? Beyond the economic drivers of graduate return migration", *The Annals of Regional Science*, tom 59, s. 623

²⁶ Rérat P., „Highly qualified rural youth: why do young graduates return to their home region?”, *Children's Geographies*, tom 12, nr 1, 2014, s. 76, 83

²⁷ Herbst M. *et al.*, *op. cit.*, s. 2

²⁸ Herbst M., Rok J., *op. cit.*, s. 11, (obliczenia własne na podst. tab. 1)

²⁹ Gabriel M., *op. cit.*, s. 37

³⁰ Crescenzi R. *et al.*, *op. cit.*, s. 623

³¹ *Ibidem*, s. 615

³² Christie H., *op. cit.*, s. 2455

artykule dotyczącym Sardynii wykazano, że bycie członkiem organizacji podczas studiów sprzyja stałej wyprowadzce, z kolei budowanie sieci kontaktów na Sardynii było bardzo ważne w kwestii wiązania z nią reszty swojego życia i braku stałej emigracji³³.

Badacze poruszyli też to, na ile obiektywne czynniki w skali makro realnie wpływają na decyzje migracyjne, a na ile kluczowe są subiektywne odczucia jednostek. W zależności od badań wyniki były różne, choć zazwyczaj lepsza sytuacja gospodarcza³⁴ i więcej inwestycji zagranicznych³⁵ pozytywnie korelowały z zatrzymywaniem młodych ludzi w regionie, a gorsze warunki lokalne potęgowały emigrację. W badaniach pojawiały się także z pozoru paradoksalne wyniki. W przypadku polskich absolwentów studiów wyższy poziom bezrobocia w rodzinnej miejscowości o 5 p.p. w porównaniu do miejscowości akademickiej zwiększał szanse powrotu o 14,5 p.p.³⁶. Podobne wyniki osiągnięto dla Holandii³⁷. Może to świadczyć o tym, że wykształceni absolwenci nie obawiają się bezrobocia. Co więcej, mniejsza liczba mieszkań na jednego mieszkańca w polskich aglomeracjach była dodatnio związana z imigracją³⁸, co pokazuje, że dla studentów ważniejsza jest możliwość lepszej edukacji w dużym mieście, a następnie znalezienie dobrze płatnej pracy, niż koszty z tym związane.

Wiele wyjaśniają też modele grawitacyjne pokazujące, że im większe miasto i im bliżej znajduje się ono miejsca zamieszkania potencjalnego migranta, tym większy poziom imigracji do tegoż miasta. Niektórzy wskazują, że „studenci preferują migrację do miast metropolitalnych bez względu na kwestie ekonomiczne”³⁹, co zgadzałoby się z tezą mówiącą o tym, że studenci dbają przede wszystkim o inwestycję we własny kapitał ludzki i wzrost przyszłych dochodów, aniżeli o obecny dobrobyt⁴⁰. Modele grawitacyjne wskazują na wciąż niezwykle istotną rolę powiązań materialnych w zakresie migracji. Część badaczy krytykuje jednak nadmierną koncentrację na powiązaniach materialnych, postulując skupienie się na powiązaniach informacyjno-decyzyjnych⁴¹. Zdaniem autora niniejszego raportu tego typu krytyka jest poniekąd słuszna, lecz w ograniczonym zakresie, ponieważ jakość życia w miastach w ogromnej mierze zależy od relacji międzyludzkich, które kształtowane są poprzez

³³ Crescenzi R. *et al.*, *op. cit.*, s. 617, 623

³⁴ Zhu H., „Why People Leave Their Rural Hometown: Evidence from 8 Provinces in China”, *Osaka School of International Public Policy*, s. 23, Shearmur R., „Where does all the talent flow? Migration of young graduates and nongraduates, Canada 1996–2001”, *Canadian Geographer*, tom 54, nr 3, 2010, s. 317

³⁵ Thomas M., *op. cit.*, s. 497

³⁶ Herbst M. *et al.*, *op. cit.*, s. 12

³⁷ Venhorst V. *et al.*, *op. cit.*, s. 530

³⁸ Herbst M., Rok J., *op. cit.*, s. 14

³⁹ Herbst M., Rok J., *op. cit.*, s. 14 (tłum. własne)

⁴⁰ Dotzel K. R., *op. cit.*, s. 678

⁴¹ Gorzelak G., Smętkowski M., *op. cit.*, s. 10

bezpośredni kontakt. Bez zamieszkiwania w danej miejscowości możliwości w tym zakresie są mocno ograniczone. Z kolei w przypadku relacji gospodarczych nie należy zapominać o kosztach transakcyjnych związanych z pokonywaniem odległości – dotyczy to zarówno przedsiębiorstw zamawiających materiały bądź produkty, ale także i dla części usługodawców, dla których dotarcie do miejscowego klienta jest znacznie łatwiejsze. Jednakże dostrzec należy, iż upowszechnianie się zdalnych form pracy może być szansą dla osób, które chcą pracować dla firm z metropolii, a przy tym mieszkać w swojej rodzinnej miejscowości, o ile taka forma współpracy będzie akceptowalna dla pracodawcy.

Niektóre prace zwracały też uwagę na subiektywizm w przypadku podejmowania decyzji o migracji, który może górować nad obiektywnymi czynnikami⁴². Autor również przychylił się do takiego podejścia, z którego wynika traktowanie decyzji migracyjnych jako procesu, a nie jako zerojedynkowego wyboru powstałego na podstawie obiektywnej analizy wszystkich za i przeciw. Niełatwo jest, na przykład, obiektywnie określić atrakcyjność wizualną poszczególnych miejscowości czy poczucia więzi z własnym regionem – ocena w tym zakresie należy do mieszkańca i jest niemierzalna matematycznie. Mimo tego obiektywne dane są bardzo ważne, ponieważ to na ich podstawie młodzi mieszkańcy średnich miast budują swoje wrażenia o poszczególnych miejscowościach. Czasami jednak jednostki, na podstawie własnych doświadczeń, doświadczeń grupy czy charakterystyk lokalnej społeczności przykładają różną wagę i różne oceny do poszczególnych z nich. Czasami obiektywny obraz może być zafałszowywany przez sposób patrzenia na rzeczywistość. To wszystko powoduje, że badanie migracji młodych Polaków związanych w dzieciństwie ze średnimi miastami i ich okolicami jest bardzo trudnym zadaniem.

II ROZWAŻANIA NAD SPOŁECZNYMI ZAGROŻENIAMI ZWIĄZANYMI Z WYLUDNIANIEM SIĘ ŚREDNICH MIAST

Skokowy wzrost mobilności obserwowany przez ostatnie 200 lat jest jedną z najważniejszych innowacji zwiększających jakość życia, jak i ekonomiczną produktywność. Odległości i bariery z nimi związane nie grają już tak istotnej roli w kształtowaniu się gospodarek, o czym wspomniano w jednym z wcześniejszych akapitów. Stosunkowo niskie koszty podróżowania (czasowe i pieniężne) pozwalają na znacznie szybszy rozwój, dyfuzję innowacji i dają większą wolność jednostkom w zakresie wyboru miejsca do życia najlepiej dopasowanego do ich preferencji. Jednakże nie należy zapominać także o kosztach

⁴² Crescenzi R., *op. cit.*, s. 615

związanych z brakiem stabilizacji, który wiąże się z masowym rozpowszechnieniem się migracji. Z punktu widzenia konserwatysty i autora niniejszego raportu uporządkowanie własnego życia i stałe osiedlenie się w jednym miejscu gra istotną rolę w życiowej filozofii, a umacnianie relacji z otoczeniem (także tym materialnym) to gwarancja stabilności i spokoju.

Oczywiście emigracja z rodzinnego miasta nie jest przeszkodą w tym, aby w nowym miejscu zamieszkania osiedlić się już na stałe i budować z nim głębokie więzi. Problemem stałej emigracji jest jednak „odcięcie korzeni” łączących z rodzinnymi stronami, czego konsekwencją jest rozpad relacji rodzinnych i towarzyskich, które są wartościami liczbowo niemierzalnymi, lecz stanowią istotną rolę w naszym życiu. Utrzymanie relacji z bliskimi osobami, które towarzyszyły nam od dzieciństwa, jest ważne w obliczu dominującej w dzisiejszych relacjach społecznych powierzchowności i krótkookresowości. Te więzi pomagają w zachowaniu własnej tożsamości, a także wzmacniają poczucie życiowej ciągłości. Ponadto na bazie ukształtowanych w dzieciństwie i młodości więzi z rodziną bądź przyjaciółmi możliwe jest także budowanie stabilnych relacji opartych na zaufaniu, co może pomóc w potencjalnej współpracy zawodowej bądź społecznej. Niestety emigracja z rodzinnego miasta do oddalonej od niego metropolii równa się ograniczeniu bądź całkowitemu załamaniu tychże więzi. Z uwagi na fakt, że rodzina, w postrzeganiu konserwatysty, jest najważniejszą komórką społeczną, występowanie masowej emigracji wewnętrznej przecinającej powiązania rodzinne wydaje się być dużym zagrożeniem zaburzającym istniejący porządek społeczny.

W analizie tej kwestii nie należy zapominać także o rodzicach młodych migrantów. Stała wyprowadzka dzieci jest dla nich sytuacją niekomfortową, szczególnie w okresie osiągnięcia wieku senioralnego. Co prawda rodzice emigrantów mogą posiadać wyższy status materialny dzięki finansowemu wsparciu ze strony ich dobrze zarabiających dorosłych już dzieci-migrantów⁴³ (o ile ci rzeczywiście takiego wsparcia udzielają), jednakowoż istnieje ryzyko, iż brak kontaktu z dziećmi może spowodować pogorszenie stanu psychicznego ojców i matek. Dotychczasowe badania wykazywały, iż wśród takich rodziców występowało większe poczucie straty, samotności czy depresji, czego przyczyną mógł być ograniczony kontakt z dziećmi⁴⁴. Dodać do tego należy także to, iż osoby starsze, oprócz kontaktu z dziećmi, potrzebują także ich fizycznego wsparcia, gdyż cechują się ograniczoną mobilnością, często chorują, w związku z czym mogą mieć problemy z załatwianiem podstawowych

⁴³ Guo M., Aranda M.P., Silverstein M., *The impact of out-migration on the inter-generational support and psychological wellbeing of older adults in rural China*, Cambridge University Press, 2009, nr 29, s. 1085-1104, s. 1088

⁴⁴ *Ibidem*, s. 1090, 1097

życiowych potrzeb. Teoretycznym rozwiązaniem jest oddanie takiej osoby pod opiekę domu pomocy społecznej lub wynajęcie kogoś do opieki, jednak dla osoby ceniącej wartości konserwatywne takie podejście może kłócić się z moralno-etycznym systemem wartości, w którym szacunek wobec rodziców i osobista opieka nad nimi w czasie niedoli zajmuje istotne miejsce – jest to swego rodzaju odpłata za opiekę względem dzieci w okresie dorastania. Innym rozwiązaniem może być przeprowadzka rodziców do miasta zamieszkania ich dzieci, aby istniała możliwość bezpośredniego czuwania nad nimi, lecz napotyka to problem potocznie określany mianem „nieprzesadzania starych drzew” – osoby starsze mogą nie być chętne do tak radykalnych zmian.

Kolejnym aspektem wartym uwagi jest to, na ile rzeczywiście stała emigracja do metropolii daje poczucie życiowego szczęścia dla jednostki decydującej się na taką wyprawę. Czy można mówić o osiągnięciu arystotelesowskiej *eudajmonii*? Wydaje się, że niekoniecznie. Osoby z doświadczeniem migracyjnym mogą być bardziej skore do tego, by migrować ponownie⁴⁵. W badaniu nt. aspiracji obywateli Indonezji zauważono, iż osoby, które już migrowały, mają znacząco wyższe aspiracje dotyczące ich przyszłego dobrobytu, niż niemigrujący, co skłania ich do kolejnych migracji oraz może doprowadzić do znalezienia się przez nich na tzw. „hedonistycznej bieżni”, czyli rosnących niezaspokojonych aspiracji, pojawiających się mimo wzrostu dobrobytu. Wykazano, iż w wyniku migracji tzw. „luka aspiracyjna” mierząca różnicę między obecnym a przyszłym poziomem dobrobytu wzrasta. Dzieje się tak mimo tego, iż poziom dobrobytu w wyniku migracji się powiększył, gdyż aspiracje wzrosły jeszcze bardziej⁴⁶.

John Dewey stwierdził kiedyś, iż „ukrytym motorem ludzkiej natury jest żądza bycia ważnym”⁴⁷. Pozornie wydaje się, że mieszkając w Warszawie czy innym wielkim mieście łatwiej jest stać się kimś istotnym, jednak takie myślenie nie uwzględnia tego, iż poczucie bycia ważnym jest zależne od punktów odniesienia. Z uwagi na potocznie określany „wyścig szczurów”, który można zaobserwować w wielkich miastach, ciężko jest dostać się na szczyt hierarchii społecznej w metropolii. Konkurencja w wielu dziedzinach stoi na wyższym poziomie niż w średnim mieście, w którym znacznie łatwiej jest uzyskać poważanie i utrzymać swoją pozycję społeczną. W metropoliach prędkość narzucana przez konkurentów znacznie ogranicza możliwości stabilizacji swojej pozycji, dlatego też osoby chcące wytrzymać istniejącą presję zmuszane są do nieustannej pogoni za zmianą i innowacyjnością,

⁴⁵ Kley S.A., Mulder C.H., *op. cit.*, s. 86

⁴⁶ Czaika M., Vothknecht M., *op. cit.*, s. 10, 12

⁴⁷ Carnegie D., Jak zdobyć przyjaciół i zjednać sobie ludzi, *Studio Emka*, 2018

co często wiąże się z nadmiernym poziomem odczuwanego stresu i kończy syndromem tzw. „wypalenia zawodowego”⁴⁸. Co prawda nieustanna rywalizacja jest motorem napędowym rozwoju metropolii, lecz patrząc z punktu widzenia jednostki niekoniecznie jest ona czymś dającym pełnię satysfakcji w życiu.

Problematykę stałej emigracji młodzieży można rozpatrywać także z punktu widzenia całych lokalnych społeczności średnich miast. W przypadku tak dużego poziomu emigracji do metropolii odsetek osób starszych zamieszkujących średnie miasta znacznie wzrośnie, co w demokratycznym systemie wyboru władz samorządowych przeformatuje sposób prowadzenia polityki przez samorządowców, orientując ich na potrzeby osób starszych. Będzie to prowadzić do tzw. gerontokracji, gdyż dzięki realizacji postulatów seniorów politycy będą mogli łatwiej wygrywać wybory. To z kolei może spowodować, iż średnie miasta będą jeszcze bardziej odstawać od metropolii, ponieważ ich włodarze nie będą przeznaczать pieniędzy na projekty prorozwojowe, ale na politykę senioralną, która skupia się przede wszystkim na poprawie jakości życia osób starszych. Seniorzy rezygnują często z opuszczania najbliższego otoczenia ich mieszkań z uwagi na ograniczenia w mobilności bądź strach przed oddalaniem się⁴⁹, dlatego w mieście zdominowanym przez osoby starsze konieczna jest sprawna komunikacja publiczna, a także wdrażanie idei miasta 15-minutowego⁵⁰, której założeniem jest możliwość pieszego dotarcia do placówek podstawowej potrzeby (takich jak sklep, kościół czy przychodnia) w czasie maksymalnie 15 minut.

Nie można także nie wspomnieć o tym, iż emigracja elit, które z reguły mają bardzo duży wpływ na lokalne gospodarki, samorządy i społeczności, może silnie odbić się na poziomie rozwoju średnich miast. W sytuacji, w której najzdolniejsze jednostki kształcone w lokalnych liceach ogólnokształcących czy technikach na stałe wyjadą z rodzinnych miejscowości, poziom przyszłych elit mających wpływ na życie miasta będzie niższy, co z kolei doprowadzi do sytuacji, w której kapitał ludzki osób z ogólnie pojętych „wyższych sfer” może nie być wystarczający do tego, aby podjąć wyrównaną konkurencję z metropoliami zarządzanymi przez zdolniejsze jednostki.

Kryzys demograficzny prowadzi także do wzrostu wydatków per capita na utrzymanie infrastruktury. Chodzi tutaj zarówno o infrastrukturę techniczną, taką jak drogi, oświetlenie, kanalizację, wodociągi itp., ale także i społeczną, np. biblioteki, domy kultury,

⁴⁸ Kraczla M., Wypalenie zawodowe jako źródło długotrwałego stresu, *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas*, s. 69-81, s. 78-79

⁴⁹ Magdziak M., Miasto dostępne dla osób starszych”, *Studia KPZK*, 2017, nr 176, s. 195-210, s. 199

⁵⁰ Miasto 2077, Idea tworzenia 15-minutowego miasta rozprzestrzenia się po świecie, <https://www.miasto2077.pl/idea-tworzenia-15-minutowego-miasta-rozprzestrzenia-sie-po-swiecie/>, 23.11.2020, (dostęp 20.08.2021)

domy pomocy społecznej czy obiekty sportowe. Dlatego już teraz należy myśleć o tym, aby nie prowadzić do jej nadmiernej rozbudowy, gdyż w przyszłości, z uwagi na wyludnianie się miast, mogą pojawiać się problemy związane z brakiem dostatecznych środków na jej utrzymanie⁵¹. Problem potęguje tzw. „rozlewanie się miast”, które ogranicza zwartość zabudowy, jeszcze bardziej powiększając obszar, który winien być objęty miejską infrastrukturą⁵².

III PORÓWNANIE KALISZA I OSTROWA WIELKOPOLSKIEGO

Aby odejść od rozważań abstrakcyjnych i spojrzeć na konkretne przykłady postanowiono skupić się na analizie jedynie dwóch średnich miast Polski i ich młodych mieszkańców, co pozwoli uchwycić różnice występujące pomiędzy nimi i zrozumieć kontekst podejmowanych decyzji migracyjnych. Autor, wychowany w Kaliszu, zdecydował się na porównanie młodych społeczności Kalisza i Ostrowa Wielkopolskiego, czyli miast znajdujących się na południu województwa wielkopolskiego w odległości 25 km od siebie⁵³. Różnice historyczne, gospodarcze i społeczne pomiędzy nimi są jednak znacznie większe i w tym rozdziale zostaną one szczegółowo omówione w celu znalezienia potencjalnych przyczyn, dla których Kalisz wyludnia się szybciej od Ostrowa Wielkopolskiego.

Przede wszystkim oba miasta różni historia. Kalisz, uznawany przez niektórych badaczy za najstarsze miasto w Polsce⁵⁴, przez większość okresu zaborów funkcjonował pod zaborem rosyjskim, z kolei Ostrów Wielkopolski znajdował się w zaborze pruskim. Mogło to mieć wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy obu tych miast. Kalisz przez całą historię zaborów przodował w liczbie mieszkańców, a tuż przed wybuchem I wojny światowej miał ich 65 400, z kolei Ostrów około cztery razy mniej, bo 15 502. Wojna przyniosła opłakane skutki dla Kalisza, gdyż w wyniku niemieckich bombardowań całe miasto zostało zniszczone (w 1914 r. oznaczało to spadek populacji do 5000) i po zakończeniu wojny w Kaliszu mieszkało już tylko 37 490 osób. Sytuacja powtórzyła się 20 lat później, gdyż liczący w 1939 r. 81 052 mieszkańców Kalisz zanotował spadek populacji do 48 029 w 1946 r. Tymczasem demografia Ostrowa utrzymała się praktycznie na tym samym poziomie – liczba ludności obniżyła się z 32 000 w 1939 r. do 30 808 w 1946 r.⁵⁵. Widać zatem, że obie wojny zdecydowanie mocniej

⁵¹ Gorzelak G., Smętkowski M., *op. cit.*, s. 46

⁵² Chmieliński K., *Gdy miasto przestaje być duże. Przypadek Torunia*, <https://klubjagiellonski.pl/2018/04/16/gdy-miasto-przestaje-byc-duze-przypadek-torunia/> (dostęp 20.08.2021)

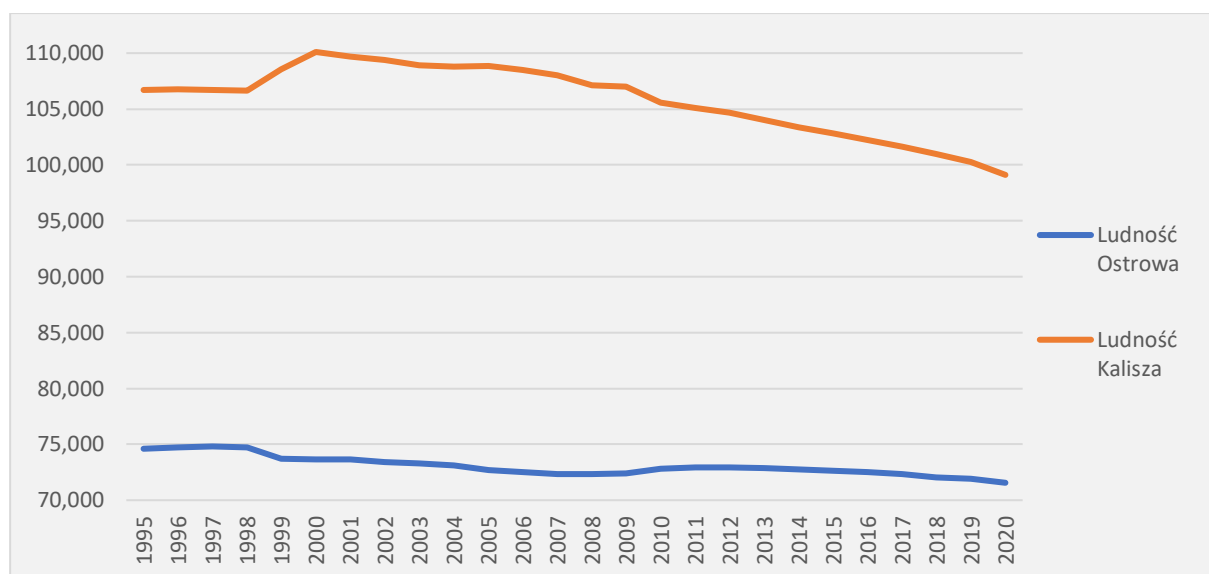
⁵³ Na podstawie trasy samochodowej wyznaczonej przez Google Maps.

⁵⁴ Miasto Kalisz, Historia, <https://www.kalisz.pl/miasto/o-miescie/historia> (dostęp 20.08.2021)

⁵⁵ Dobak-Splitt K., Splitt J.A., Ludność Kalisza w okresie międzywojennym, <http://www.kalisz.info/ludnosc-kalisza.html> (dostęp 20.08.2021) oraz Wirtualny Sztetl, Ostrów Wielkopolski. Demografia,

dotknęły Kalisz, co mogło mieć także wpływ na potencjalne zmiany społeczne, które, być może, mają swoje odzwierciedlenie także dziś (wpływ historii na decyzje migracyjne wykazano także w badaniu dotyczącym Freiburga, należącego niegdyś do RFN, oraz Magdeburga, będącego po wschodniej stronie Muru Berlińskiego. Pokazało ono, że mieszkańcy miasta byłego NRD częściej rozważają migrację)⁵⁶. W czasach powojennych, w 1975 r., Kalisz stał się stolicą jednego z 49 województw, co pozytywnie wpłynęło na jego rozwój⁵⁷, lecz w ramach reformy administracyjnej 1999 roku przestał pełnić tę funkcję i stał się miastem powiatowym grodzkim. Na reformie '99 roku zyskał z kolei Ostrów, który ponownie stał się stolicą powiatu. Analizując koniec XX i początek XXI wieku da się dostrzec realną różnicę w poziomie wyludniania się Kalisza i Ostrowa, co ilustruje Rysunek 1. Można zauważyć, iż realne rozbieżności w spadku demograficznym są obserwowane dopiero od niedawna.

Rys. 1. Ludność Kalisza i Ostrowa Wielkopolskiego w latach 1995 - 2020



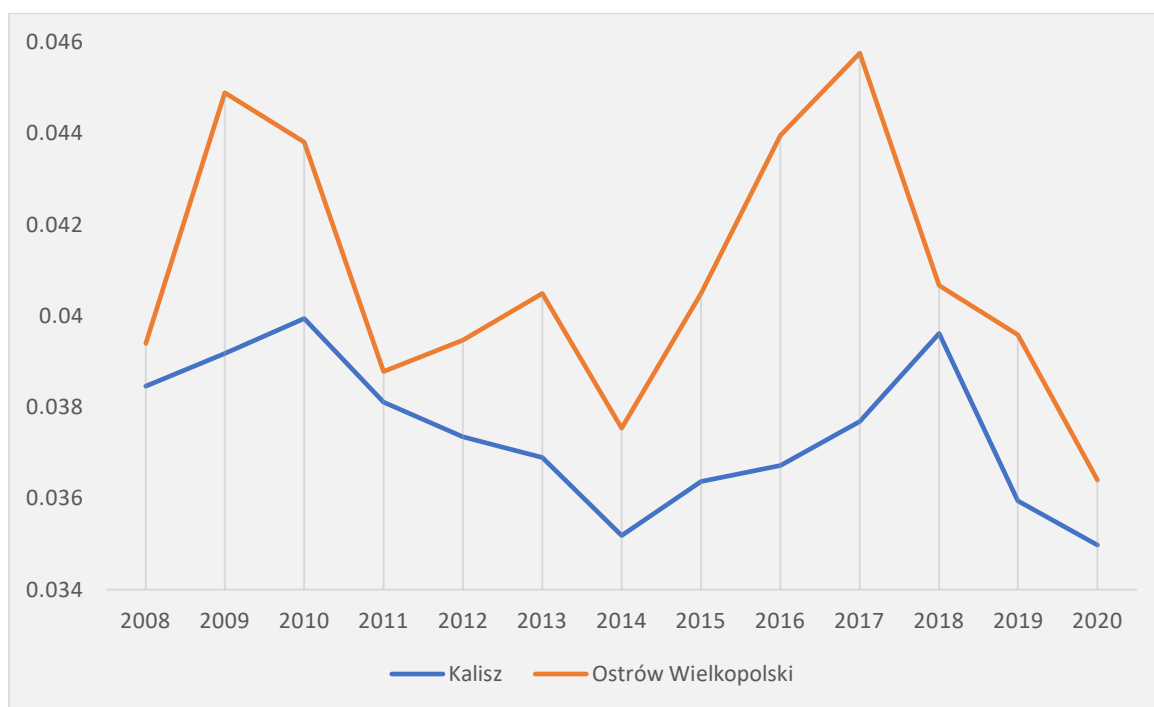
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego

Rys. 2. Płodność kobiet z Kalisza i Ostrowa Wlkp. w latach 2008 – 2020

<https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/o/222-ostrow-wielkopolski/100-demografia/21495-demografia> (dostęp 20.08.2021)

⁵⁶ Kley S.A., Mulder C.H., *op. cit.*, s. 84

⁵⁷ Śleszyński P., *Polska...*, s. 42



Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego

Rys. 2. pokazuje, iż ostrowianki mają więcej dzieci, niż mieszkanki Kalisza i to dla każdego roku na przestrzeni lat 2008-2020. Płodność kobiet mierzona jest jako iloraz liczby urodzeń żywych oraz liczby kobiet w wieku rozrodczym (15-49 lat). Płodność kaliszerek była w badanym okresie średnio o ok. 10% niższa w porównaniu do ostrowianek. Autor tylko częściowo jest w stanie wskazać, z czego wynika ta różnica. W badanym okresie w Ostrowie odsetek kobiet w wieku 25-34 lata wśród wszystkich kobiet w wieku rozrodczym był średnio o ok. 1,8% wyższy niż w Kaliszu. To ważne, gdyż mediana wieku kobiety rodzącej pierwsze dziecko oscyluje w okolicach 30 lat⁵⁸. Podpowiedzią może być także liczba zawieranych małżeństw na 1000 mieszkańców w latach 2008-2020. Wówczas w Ostrowie rokrocznie zawierano ich średnio o ok. 13-14% więcej na 1000 mieszkańców, niż w Kaliszu⁵⁹. Może to mieć wpływ na dzietność, ponieważ małżeństwa mają zazwyczaj więcej dzieci niż związki nieformalne. Z kolei z liczbą małżeństw jest być może związana także historia obu miast – w zaborze rosyjskim (Kalisz) poziom emancypacji kobiet był wielokrotnie wyższy niż w zaborze pruskim (Ostrów), gdzie kobiety cechowało wyższe przywiązanie do tradycji⁶⁰. Z drugiej jednak strony istniejące różnice mogą wynikać także z błędnych danych dot. liczby

⁵⁸ Główny Urząd Statystyczny, Dzieci w Polsce w 2014 roku. Charakterystyka demograficzna, 2015, s. 6

⁵⁹ Obliczenia własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego

⁶⁰ Sierakowska K., *Ruchy emancypacyjne kobiet były najbardziej aktywne w zaborze rosyjskim* (rozm. przepr. Replewicz M.), <https://dzieje.pl/aktualnosci/dr-sierakowska-ruchy-emancypacyjne-kobiet-byly-najbardziej-aktywne-w-zaborze-rosyjskim> (dostęp 20.08.2021)

mieszkańców podawanych przez GUS – wówczas odpowiedzią na powyższe wątpliwości byłoby to, że potencjalnie w Kaliszu może mieszkać mniej kobiet, niż podają to oficjalne statystyki.

Drugim powodem szybszego wyludniania się Kalisza, obok różnic w przyroście naturalnym, jest także bardziej ujemne saldo migracyjne. Liczba mieszkańców Kalisza w latach 2008-2020 skurczyła się ze 107 140 do 99 106, czyli o ok. 8 000 osób⁶¹, choć liczba ta może być jeszcze wyższa, ponieważ od kilku lat liczba mieszkańców ewidencjonowana przez Główny Urząd Statystyczny zaczynała znacznie różnić się od tej podawanej przez Urząd Miasta. Przykładowo w 2020 roku UM zakomunikował o 95 081 mieszkańcach Kalisza, a GUS o 99 106. Gdyby przyjąć metodologię UM to liczba kaliszczan w latach 2008-2020 spadła nie o 7,5%, a o 11,2%. Jednak z uwagi na spójność obliczeń w dalszej statystyce zdecydowano się stosować dane GUS-u. Na ich podstawie widać, iż ujemny przyrost naturalny odpowiada za około połowę obniżki ludności w latach 08-20, z kolei druga połowa to ujemne saldo migracyjne⁶². W przypadku Ostrowa Wielkopolskiego te proporcje są inne, ponieważ mimo ujemnego salda migracji na poziomie ok. 1000 mieszkańców, liczba ostrowian spadła tylko o ok. 300 osób, co świadczy o dodatnim przyroście naturalnym.

Przeanalizowano również to, jak wyglądało saldo migracyjne w przypadku gmin sąsiadujących z Kaliszem i Ostrowem Wielkopolskim, aby sprawdzić, na ile emigracja z tych miast dotyczy ich obszaru funkcjonalnego, a na ile jest to emigracja do dalszych rejonów. Analiza wykazała, iż w przypadku gmin sąsiadujących z Kaliszem saldo migracji w latach 2008-2018 było dodatnie i wynosiło ok. 1100 osób, co jednak przy emigracji z Kalisza na poziomie ok. 3000 osób odpowiada tylko na 36-37% całości emigracji. Zatem ponad 60% emigrantów wyjechało daleko poza obszar funkcjonalny miasta. Dla Ostrowa ten problem jest mniejszy, ponieważ saldo migracyjne wyniosło tylko 1000 osób na minusie w latach 08-18, jednak w przypadku gmin okalających Ostrów Wielkopolski saldo migracyjne jest ok. 700-800 osób na plusie, co może oznaczać, że znaczna część emigrantów została „wchłonięta” przez sąsiednie gminy⁶³. Byłby to kolejny dowód na zdecydowanie lepszą sytuację demograficzną Ostrowa i jego obszaru funkcjonalnego w porównaniu do miasta Kalisza.

Powyższe liczby są dowodem na to, że emigracja ze średnich miast jest kluczowym czynnikiem ich wyludniania się. Zebrane przez autora dane wskazują na to, że największy problem istnieje w przypadku emigracji młodych mieszkańców, na czym zyskują głównie

⁶¹ Główny Urząd Statystyczny

⁶² Obliczenia własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego

⁶³ *Ibidem*

duże aglomeracje. Tab. 1. wskazuje na to, jak zmieniała się w latach 08-18 liczba osób z roczników 1989, 1990 i 1991 (to najstarsze roczniki, dla których były dostępne dane dla lat 08-18) zamieszkujących Kalisz, Ostrów oraz znajdujące się odległości 100-150 kilometrów duże aglomeracje miejskie: Poznań, Wrocław oraz Łódź. Uwzględniono także oddaloną o około 250 km Warszawę.

Tab. 1. pokazuje również ok. 1% spadek liczebności tych trzech roczników w przypadku całej Polski, która może być spowodowana emigracją zagraniczną lub zgonami. Widać wyraźnie istotny spadek liczby młodych mieszkańców Kalisza i Ostrowa oraz duży wzrost w przypadku Warszawy, Wrocławia i Poznania. Łódź, z uwagi na bliskość silniejszej ekonomicznie i demograficznie Warszawy, boryka się również z problemem emigracji, stąd dane są tam niejednoznaczne. Przyczyną stałej emigracji ze średnich miast może być głównie kwestia wyboru studiów w tychże aglomeracjach, co na stałe zatrzymuje osoby z małych i średnich ośrodków w miastach akademickich. Istotna różnica występuje również w przypadku mediany zarobków, która jest wyraźnie wyższa w dużych ośrodkach – ilustruje to Tab. 2. Wygląda na to, że dość duża odległość całej Aglomeracji Kalisko-Ostrowskiej od metropolii ogranicza pozytywny wpływ dyfuzji rozwoju z obszarów metropolitalnych, na którym oparta jest doktryna polaryzacyjno-dyfuzyjna, której wdrażanie postuluje część badaczy⁶⁴.

Tabela 1. Zmiana procentowa liczby mieszkańców z roczników 1989, 1990, 1991 wybranych miast Polski w latach 2008-2018

	Urodzona/y w 1989 r.	Urodzona/y w 1990 r.	Urodzona/y w 1991 r.
Cała Polska	-1,07%	-1,00%	-0,83%
Kalisz	-7,73%	-14,87%	-6,38%
Ostrów Wlkp.	-5,20%	-6,78%	-8,76%
Warszawa	+46,43%	+43,28%	+35,39%
Poznań	+11,79%	+28,97%	+21,15%
Wrocław	+27,03%	+36,43%	+24,66%
Łódź	-2,59%	+5,34%	+3,43%

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS

Tabela 2. Mediana wynagrodzeń w poszczególnych miastach Polski w 2017 r.

	Mediana zarobków w przybliżeniu do 1 zł
Polska	3510 zł

⁶⁴ Gorzelak G., Smętkowski M., *op. cit.*, s. 4

Kalisz	3130 zł
Ostrów Wlkp.	3037 zł
Warszawa	4725 zł
Poznań	3748 zł
Wrocław	4059 zł
Łódź	3343 zł

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS oraz monitor.miasta.pl

Tabela 1. i Tabela 2. wskazują na to, że praca i wynagrodzenia mogą pełnić ważną rolę przy podejmowaniu decyzji migracyjnych. Mediana płac jest jednak wyższa w Kaliszu niż w Ostrowie, a mimo to emigracja z Kalisza przeważa nad emigracją z Ostrowa. Być może ta rozbieżność jest zbyt mała, aby być istotną, dlatego warto przeanalizować inne wskaźniki różniące gospodarki Kalisza i Ostrowa. Przede wszystkim na uwagę zasługuje fakt znacznie wyższej aktywności zawodowej ostrowian w wieku 15-24 lata, ponieważ jest ona o ok. 40% wyższa w porównaniu do aktywności kaliszczan. Odsetek aktywnych zawodowo młodych kaliszczan to 0,20, a ostrowian 0,28⁶⁵. Część artykułów naukowych poruszała istotną rolę pracy, która buduje więzi z daną miejscowością⁶⁶, stąd, zdaniem autora, jest to bardzo ważny wskaźnik w rozważaniu różnic migracyjnych między Ostrowem a Kaliszem. Tab. 3 może być z kolei przesłanką ukazującą wyższy potencjał gospodarczy Ostrowa Wielkopolskiego.

Tabela 3. Średni dochód podmiotów mających osobowość prawną zarejestrowanych w mieście w przeliczeniu na jednego mieszkańca dla Kalisza i Ostrowa w latach 2016-2018

	2016	2017	2018
Kalisz	2001,37 zł	2222,83 zł	2187,34 zł
Ostrów Wlkp.	2952,87 zł	2281,03 zł	3313,95 zł

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne na podstawie monitor.miasta.pl

Poza tymi różnicami i wymienionymi wcześniej odrębnościami istotne jest również zauważenie faktu, że Kalisz, jako miasto powiatowe grodzkie, jest w gorszej administracyjnie sytuacji w stosunku do Ostrowa, będącego stolicą powiatu ziemskiego, ponieważ mieszkańcy tzw. „gmin obwarzankowych” korzystają z usług oferowanych im przez miasto, lecz nie

⁶⁵ Opracowanie własne na podstawie www.monitor.miasta.pl

⁶⁶ Crescenzi R. *et al.*, *op. cit.*, s. 623; Christie H., *op. cit.*, s. 2455

dokładają się do jego budżetu⁶⁷. Ponadto Ostrów, jako główny ośrodek okalającego go obszaru funkcjonalnego, ma łatwiejszą drogę w tworzeniu planów rozwoju całego obszaru funkcjonalnego z uwagi na skrócony proces decyzyjny. Miasto Kalisz, chcąc realizować inwestycję pozamiejską, musi rozmawiać zarówno z władzami okolicznych gmin, ale także i powiatu kaliskiego oraz ostrowskiego, a Ostrów większość spraw może rozstrzygać w czasie obrad rady powiatu ostrowskiego. Nie zmienia to jednak faktu, że Kalisz, jako większe miasto, powinno mieć potencjalnie lepsze warunki rozwoju i zatrzymywania emigracji młodych ludzi, lecz z uwagi na wiele czynników, z których część została wymieniona powyżej, wyludnia się szybciej od mniejszego Ostrowa Wielkopolskiego. Tyle można wyczytać z danych makro, a analiza warunków mikro zawarta zostanie w dalszych rozdziałach.

IV ANALIZA PRZEPROWADZONYCH ANKIET

W ramach chęci dogłębnego zbadania preferencji uczniów kaliskich i ostrowskich szkół średnich autor niniejszej pracy postanowił przeprowadzić ankietę⁶⁸, która została zrealizowana w kwietniu 2020 r. w ramach zbierania danych do pracy dyplomowej, na której oparty jest niniejszy raport. Ankiety były dystrybuowane przez część szkół oraz na portalach społecznościowych. Były one wypełniane dobrowolnie przez uczniów. Ich celem było zbadanie, jacy uczniowie kaliskich i ostrowskich szkół średnich planują żyć w wieku 30 lat w Kaliszu lub Ostrowie bądź ich okolicach. Zostało to zmierzone w skali Likerta o przedziale 1-7, gdzie 1 oznaczało, że dana osoba na pewno nie będzie mieszkać w Kaliszu (Ostrowie) lub okolicach, a 7, że ankietowany na pewno będzie mieszkać w Kaliszu (Ostrowie) lub okolicach. Postanowiono zapytać nie tylko o same miasta, ale także o zamieszkiwanie w ich otoczeniu, gdyż teorie geograficzne wskazują na istotną rolę stref podmiejskich oraz miast satelickich w przypadku analizowania obszarów funkcjonalnych systemów miejskich⁶⁹.

W ankiecie wzięło udział 1916 respondentów. Po wykluczeniu błędnych i skrajnie nietypowych obserwacji pozostało ich 1868: 1075 z Kalisza i 793 z Ostrowa⁷⁰. W ostrowskich szkołach ponadpodstawowych uczyło się wówczas 7078 osób⁷¹ (stan na rok szkolny 2019/2020), zatem ostrowska próba użyta do niniejszego badania stanowi ok. 11,20%

⁶⁷ Sześciło D., „Trzecia fala samorządności – po co i jak się samorządzić?”, Sześciło D. [red.], *Polska samorządów. Silna demokracja, skuteczne państwo*, Fundacja Batorego, Warszawa 2019, s. 26

⁶⁸ Ankieta dostępna po wysłaniu maila z prośbą o jej udostępnienie na adres maciej.antczak@koliber.org

⁶⁹ Śleszyński P., *Polska...*, s. 52

⁷⁰ Usunięto 48, czyli ok 2,5% obserwacji. Informacje o obserwacjach błędnych i na tyle nietypowych, że zdaniem autora zasługiwały na usunięcie można uzyskać pod mailem maciej.antczak@koliber.org

⁷¹ Wliczono licea, technika oraz szkoły zawodowe. Dane przekazane przez Starostwo Powiatowe w Ostrowie

całej populacji ostrowskich uczniów. W przypadku Kalisza próba jest równa ok. 12% populacji⁷². Średnia wartość zmiennej opisującej chęć mieszkania w wieku 30 lat w Aglomeracji Kalisko-Ostrowskiej jest wyższa w przypadku Ostrowa, co może oznaczać, że zgodnie z obiektywnymi danymi młode osoby związane z Ostrowem są bardziej chętne do pozostawiania na stałe w powiecie ostrowskim, lecz zostanie to jeszcze uszczegółowione w Rozdziale V. Wartość zmiennej dla Ostrowa wyniosła 3,36, a dla Kalisza 3,15. Test t wskazał, że różnica jest istotna statystycznie.

Należy zaznaczyć, że decyzje migracyjne to proces, dlatego też wartości zmiennej nie świadczą jeszcze o rzeczywistych decyzjach migracyjnych. Pokazują tylko obecne preferencje młodych ludzi, które są jednak złym znakiem dla Kalisza i Ostrowa Wielkopolskiego, ponieważ oznaczają, że duża część młodzieży nie planuje wiązać swojej przyszłości z oboma miastami bądź ich okolicami. Świadczy o tym duża reprezentacja niskich wartości zmiennej. Łącznie wartości „1” i „2” dla Kalisza wybrało 43,2% ankietowanych, a dla Ostrowa 36,9%. Dla porównania wartości „6” i „7” zaznaczyło odpowiednio 11,2% w Kaliszu i 12% w Ostrowie.

Tabela 4. Chęć mieszkania w Kaliszu/Ostrowie bądź okolicach w wieku 30 lat w skali 1-7 wśród uczniów i absolwentów III LO w Kaliszu

	Uczniowie	Absolwenci I rok studiów	Absolwenci II rok studiów	Absolwenci III rok studiów
Średnia wartość zmiennej zależnej	2,33	2,48	3,30	3,45
N = 221	114	27	30	50

Źródło: Opracowanie własne

Są to wyniki świadczące o istotnym zagrożeniu demograficznym w przypadku całej Aglomeracji Kalisko-Ostrowskiej. Przypuszczalnie podobne problemy mogą mieć też inne średnie miasta. Oznacza to, że prognozy o spadku populacji z 12,6 mln w 2015 r. do 9 mln w

⁷² Urząd Miasta Kalisza nie udzielił odpowiedzi na pytanie dotyczące liczby uczniów w kaliskich szkołach średnich, lecz w roku szkolnym 2018/2019 było ich 6829 (dane GUS). Z uwagi na reformę edukacji likwidującą gimnazja, w roku szkolnym 2019/2020 do liceów i techników poszły dwa roczniki uczniów (według danych podawanych przez Wydział Edukacji były to 3953 osoby – na podstawie Calisia.pl, *Podsumowanie I etapu rekrutacji do kaliskich szkół – Blisko 60% kandydatów spoza Kalisza*, <https://calisia.pl/podsumowanie-i-etapu-rekrutacji-do-kaliskich-szkol-blisko-60-procent-kandydatow-spoza-kalisza,23019> (dostęp 20.08.2021)), stąd przy założeniu, że ok. 30% uczniów (czyli ok. 2000 osób) opuściło kaliskie szkoły w roku 2018/2019 (edukację skończyły trzecie klasy liceum, trzecie klasy szkół zawodowych oraz czwarte klasy technikum), oznacza to liczbę uczniów w roku szkolnym 2019/2020 równą około 8500-9000, zatem w ramach ankiety udało się zgromadzić próbę równą ok. 11,94%-12,65% całej populacji.

2050 r. w miastach powiatowych grodzkich⁷³ mogą być niedoszacowane. Z drugiej strony wśród osób, które rozpoczęły już studia, wskaźnik chęci powrotu do rodzinnych stron może być wyższy, niż w przypadku uczniów szkół średnich, co przedstawia Tab. 5. Autor przeprowadził dodatkowe badanie kontrolne⁷⁴ wśród 107 absolwentów najlepszego pod względem wyników maturalnych liceum w Kaliszu. Na podstawie danych widać, że wraz z długością stażu na studiach może rosnąć chęć powrotu. Próba jest jednak na tyle mała, że należy podchodzić do niej z rezerwą – tym bardziej, że jedno z badań (jakościowych) wskazywało na to, że dłuższy pobyt poza miastem rodzinnym osłabia więź, jaką ma z nim badana młodzież⁷⁵. Wyniki może też obciążać czas przeprowadzania badania (początek maja 2020 r.), czyli prawie dwa miesiące od zawieszenia zajęć stacjonarnych na uczelniach z powodu pandemii koronawirusa, i to, że wielu studentów wróciło do swoich rodzinnych domów na ten czas⁷⁶.

Próba wydaje się być reprezentatywna, o czym świadczy kilka czynników. W przypadku Ostrowa realny odsetek uczniów mieszkających poza miastem osiąga 66,28%⁷⁷, natomiast dla próby ankietowej jest to 65,95%. Dla Kalisza w badanej próbie odsetek uczniów mieszkających poza Kaliszem wyniósł 59,53%, a dla osób rozpoczynających naukę w roku 2019/2020 było to ok. 59%⁷⁸. Warto wspomnieć, że w badaniu jakościowym analizującym wiejskie społeczności Szkocji zauważono, iż najczęściej opuszczają je ci młodzi mieszkańcy, których rodzice osiedlili się na tych terenach dopiero w dorosłym życiu. Z uwagi na „skostniały” charakter lokalnych społeczności dzieci imigrantów czuły się wyobcowane, co skłaniało je do stałej emigracji z tych terenów⁷⁹. Badanie przeprowadzone w ramach niniejszej pracy potwierdza te wnioski – średnia wartość zmiennej opisującej chęć życia w rodzinnych stronach w wieku 30 lat dla młodzieży mieszkającej poza Kaliszem albo Ostrowem, której rodzice są przyjezdni, wynosi 3,16, a w przypadku, gdy miejscowy jest ojciec, matka albo oboje z nich te wartości wynoszą odpowiednio: 3,47, 3,48, 3,34.

W ankiecie pojawił się szereg zmiennych w skali Likerta 1-7, które dawały ankietowanym możliwość oceny szeregu czynników. Szczególnie ciekawa jest różnica w ocenie stopnia rozwoju gospodarczego miasta i jego okolic. Ostrowianie mają o wiele lepsze

⁷³ Śleszyński P., *Polska...*, s. 86

⁷⁴ Ankieta dostępna po wysłaniu maila na adres: maciej.antczak@koliber.org

⁷⁵ Gabriel M., *op. cit.*, s. 41

⁷⁶ Obserwacje własne autora.

⁷⁷ Na podstawie danych przekazanych przez Starostwo Powiatowe w Ostrowie Wielkopolskim dla uczniów uczęszczających do ostrowskich szkół ponadpodstawowych od roku szkolnego 2017/2018 do roku szkolnego 2019/2020.

⁷⁸ Calisia.pl, *op. cit.*

⁷⁹ Jones G., *op. cit.*, s. 11

zdanie na ten temat (4,20 w Ostrowie i 3,47 w Kaliszu), co częściowo może być wyjaśnione przez wyższą aktywność zawodową ostrowian, co zostało opisane w Rozdziale III. Praktycznie identyczna różnica istnieje też w przypadku oceny możliwości spędzania wolnego czasu – 4,20 dla Ostrowa i 3,50 dla Kalisza. Co istotne, wartości pozostałych zmiennych w skali Likerta były zbliżone dla obu miast, co jest kolejnym dowodem na porównywalność obu próbek.

Tab. 5. demonstruje z kolei, że uczniowie uczęszczający do lepszych szkół średnich w większej mierze planują stałą emigrację. Wskaźnik maturalnych wyników każdej ze szkół został obliczony jako suma procentowych wyników z maturalnych przedmiotów podstawowych (matematyka, język polski, język angielski) w latach 2017, 2018 i 2019 podzielona przez liczbę tych wyników (czyli przez 9)⁸⁰. Dane wskazujące na to, że absolwenci najlepszych jednostek edukacyjnych nie wiążą swojej przyszłości z regionem są złą informacją dla całej Aglomeracji Kalisko-Ostrowskiej, ponieważ w erze gospodarki opartej na wiedzy i informacji kapitał ludzki odgrywa bardzo istotną rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym.

Tab. 5. Chęć mieszkania w Kaliszu/Ostrowie bądź okolicach w wieku 30 lat w skali 1-7 pod względem wyników maturalnych uczniów szkoły, do której uczęszcza ankietowany

	Wyniki matur $\leq 55\%$	Wyniki matur (55%; 70% $>$)	Wyniki matur $> 70\%$
Ogólnie	3,87	3,03	2,78
Kalisz	3,76	2,92	2,75
Ostrów Wlkp.	4,00	3,14	2,84
N = 1749	563	661	525

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Poznaniu

Wśród problemów w badanej próbie, które ograniczają możliwość przeprowadzenia w pełni rzetelnej analizy statystycznej, można wymienić stosunek liczby kobiet do liczby mężczyzn. W ogólnej próbie mężczyźni stanowią 30,57%. W przypadku ankiet z Kalisza ten odsetek jest większy (39,72%) niż w przypadku Ostrowa (18,16%). Jedną z przyczyn tej różnicy może być to, że w przypadku Ostrowa 95,20% ankiet zostało wypełnionych przez uczniów I, II, III i IV LO oraz Zespołu Szkół Usługowych, wśród których mężczyźni

⁸⁰ Dane ze strony internetowej Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Poznaniu

stanowią tylko 28,58% wszystkich uczniów⁸¹. Ponadto nieobligatoryjne ankiety internetowe (takie jak dystrybuowane w ramach niniejszego badania) mogą być wypełniane chętniej przez kobiety⁸².

Kolejnym zauważalnym kłopotem przy analizowaniu zebranych danych jest inny odsetek uczniów liceów wobec pozostałych szkół średnich. Dla ogólnej próby 59,48% obserwacji to uczniowie liceów (Kalisz – 58,60%, Ostrów – 60,53%), a 40,52% to pozostali uczniowie. W rzeczywistości w przypadku Ostrowa ten odsetek jest równy około 40%⁸³ (brak danych dla Kalisza), stąd grupa uczniów techników i szkół branżowych jest niedoreprezentowana. Wydaje się jednak, że powyższe mankamenty nie są przeszkodą uniemożliwiającą przeprowadzenie analizy, tym bardziej analizy ekonometrycznej, której wyniki zostaną omówione w kolejnym rozdziale.

V KONKLUZJE Z BADAŃ EKONOMETRYCZNYCH

Dotychczasowa literatura analizująca przyczyny stałej emigracji młodych ludzi z rodzinnych miejscowości opierała się w dużej mierze na badaniach jakościowych, lecz podobnie wiele artykułów stosowało w badaniach modele ekonometryczne, które pozwalały na ekonomiczną analizę przyczyn migracji. Autor uznał na podstawie przeczytanej literatury, że optymalnym modelem ekonometrycznym dla zmiennej zależnej zapisywanej w skali Likerta 1-7 będzie stworzenie uporządkowanego modelu logitowego⁸⁴, co przeprowadzone zostało w ramach tworzenia pracy dyplomowej obronionej w 2020 roku na Uniwersytecie Warszawskim. Z uwagi na charakter niniejszego raportu autor nie będzie jednak przytaczał szczegółów dotyczących powstałego modelu, a poniżej zarysowane zostaną jedynie główne konkluzje, które pojawiły się dzięki przeprowadzonym badaniom⁸⁵. Badanie oparte zostało na charakterystykach w skali mikro, które podzielone zostały na trzy kategorie: charakterystyki obiektywne i subiektywne ankietowanego, a także oceny ankietowanego dot. różnych aspektów miast i okolic. Ponadto próbę podzielono na trzy zbiory: ogólny (zawierający wszystkie obserwacje), kaliski oraz ostrowski (zawierające obserwacje uczniów z

⁸¹ Dane uzyskane od Starostwa Powiatowego w Ostrowie Wielkopolskim.

⁸² Obserwacje własne autora oparte o uczestnictwo w grupach na portalach społecznościowych, których celem jest zbieranie ankiet – wielokrotnie spotyka się prośby o wypełnienie ankiet przez mężczyzn w celu zbudowania reprezentatywności próby.

⁸³ Obliczenia własne na podstawie danych przekazanych przez Starostwo Powiatowe w Ostrowie Wlkp.

⁸⁴ Strawiński P., *Szacowanie modeli wielowartościowych w pakiecie STATA*, Wydział Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warszawskiego, 2007, s. 8

⁸⁵ Dostęp do szczegółowego opisu modelu można uzyskać mailowo po uprzednim kontakcie z autorem raportu: maciej.antczak@koliber.org

Kalisza/Ostrowa), dzięki czemu można dostrzec potencjalne różnice w istotności zmiennych dla obu miast.

W przypadku charakterystyk obiektywnych na pierwszy plan wysuwa się posiadanie statusu ucznia liceum – jest to jedyna zmienna z kategorii obiektywnych charakterystyk, która jest istotna dla próby ogólnej oraz dwóch podpróbek. Ujemna korelacja z chęcią pozostania/powrotu do rodzinnych stron nie zaskakuje, ponieważ do liceów uczęszczają z reguły uczniowie o lepszych wynikach edukacyjnych, a dotychczasowe badania wskazywały na pozytywną korelację chęci stałej emigracji z wykształceniem⁸⁶ i umiejętnościami kognitywnymi⁸⁷.

Na uwagę zasługuje także zmienna badająca częstotliwość uczestnictwa w nabożeństwach religijnych, która jest istotna dla próby ogólnej i podpróby kaliskiej, a także prawie istotna dla podpróby ostrowskiej. Silnie dodatnia korelacja ze zmienną zależną jest zgodna z przypuszczeniami autora opartymi o pracę nt. amerykańskich „stayers”⁸⁸ oraz artykuł o młodych Australijczykach emigrujących z rodzinnych miejscowości, którzy często widzieli problem w „sztywnym przestrzeganiu chrześcijańskich wartości” w ich rodzinnych społecznościach⁸⁹. Wyniki badania zawartego w niniejszej pracy wskazują na ciągle bardzo istotną rolę praktyk religijnych i duchowości w kształtowaniu się tożsamości jednostek. Przywiązanie do rodzinnych stron niekoniecznie jest wytłumaczalne w ściśle racjonalny sposób – w pewnej mierze to także istnienie irracjonalnej więzi duchowej ze znanymi okolicami, do której osoby religijne mogą być bardziej predestynowane w porównaniu do osób mniej skupionych na sprawach duchowych. Wysoka dodatnia korelacja religijności ze zmienną zależną może być również związana z konserwatyzmem i awersją do zmian, które mogą cechować osoby religijne – emigracja jest dużym wyzwaniem dla kogoś, kto preferuje sprawdzone schematy i stawia bezpieczny porządek ponad twórczy chaos.

Pozostałe zmienne z kategorii zmiennych obiektywnych charakterystyk (jak płeć czy fakt mieszkania w tej samej miejscowości od urodzenia) były istotne tylko dla pojedynczych podpróbek bądź wyniki okazywały się być niejednoznaczne, dlatego zostaną one pominięte. Analizie poddano także zmienne opisujące subiektywne charakterystyki poszczególnych badanych jednostek. Najważniejszą z nich była ocena przez ankietowanego szans studiowania mierzona w skali 1-7. Jest to bardzo istotny czynnik „popychający” młodych kaliszan i ostrowian do emigracji. Wysoka ujemna korelacja ze zmienną zależną nie jest zaskakująca –

⁸⁶ Cazuffi C., Modrego F., *op. cit.*, s. 89

⁸⁷ Bütikofer A., Peri G., *op. cit.*, s. 38

⁸⁸ Mellander C. *et al.*, *op. cit.*, s. 14

⁸⁹ Gabriel M., *op. cit.*, s. 39 (tłum. własne)

średnie miasta mają małe szanse na konkurowanie z metropoliami w zakresie warunków akademickich. To powoduje, że większość najzdolniejszych absolwentów szkół średnich decyduje się na wyjazd w celu zdobycia dyplomu, a zbudowanie więzi z nowymi stronami może ostatecznie zatrzymać ich w wielkich miastach. Jak widać po sile ujemnej korelacji, wielu uczniów jest prawie przekonanych, iż po skończonych studiach nie wróci już na stałe do rodzinnych stron. To spojrzenie może być jednak spaczne z uwagi na brak realnego doświadczenia studiowania z dala od rodziny i przyjaciół, które może okazać się mniej atrakcyjne niż w pierwotnych założeniach. Podporą dla tego przypuszczenia może być umieszczona na jednej z poprzednich stron Tab. 4.

Zgodnie z logiczną konstatacją osoby lubiące ryzykować są bardziej chętne do opuszczenia znajomych stron na stałe. Potwierdziło to także wspomniane badanie, w którym ocena własnego poziomu chęci do ryzyka istotnie korelowała ujemnie ze zmienną zależną (dla próby ogólnej i ostrowskiej istotna okazała się także zmienna ukazująca poziom zgodności ankietowanego z twierdzeniem: „Uważam, że Polska powinna w większym stopniu skupić się na pielęgnowaniu własnej kultury, niż podążać za kulturą światową”. Badania jakościowe wskazywały na to, że osoby kładące większy nacisk na tradycyjne wartości przywiązują się również bardziej do rodzinnych stron⁹⁰, stąd wysoka korelacja dla próby ogólnej i ostrowskiej jest zgodna z przewidywaniami.

Dla każdej z próbek istotny okazał się także planowany w przyszłości poziom zarobków. Im ktoś miał wyższe aspiracje, tym mniej chętnie chciał żyć w wieku 30 lat w Kaliszu/Ostrowie bądź okolicach. Artykuł opisujący związek aspiracji z migracjami dowiódł tego, że przyszli migranci mają już na starcie wyższy poziom aspiracji od przyszłych „nie-migrantów”⁹¹, co potwierdziło opisywane w raporcie badanie. Zapewne większość ankietowanych znaczną część swojego życia spędza z członkami rodziny, stąd jakość tych relacji może mieć duże znaczenie w podejmowaniu decyzji o pozostaniu bądź powrocie do okolic własnego domu. Mówiły o tym prace nt. migracji⁹², a analizowane badanie potwierdziło tę tezę dla próby ogólnej i ostrowskiej.

Chcąc myśleć o przyszłej demografii średnich miast, równie ważne obok poziomu stałej emigracji jest także to, ile dzieci będą mieć ci, którzy pozostaną. Można zauważyć umiarkowanie dobrą informację dla Kalisza i jego obszaru funkcjonalnego, ponieważ osoby

⁹⁰ Gabriel M., *op. cit.*, s. 39

⁹¹ Czaika M., Vothknecht M., *op. cit.*, s. 13

⁹² Rérat P., *op. cit.*, s. 76

planujące zostać w regionie chcą mieć więcej dzieci niż przyszli emigranci. Takie wyniki uzyskano dla Kalisza, a także dla próby ogólnej. Jeśli okaże się to rzeczywistością, to może to pozwolić częściowo zredukować negatywny efekt emigracji ich rówieśników.

Ostatnią kategorią zmiennych były zmienne pozwalające ankietowanym na ocenę jakości Kalisza/Ostrowa i ich okolic w zależności od różnych aspektów w skali makro. Nie bez przyczyny w modelu umieszczono ocenę poziomu gospodarki, jakości powietrza itp., a nie realne obiektywne wartości makro, ponieważ w przypadku podejmowania decyzji migracyjnych liczą się w dużej mierze subiektywne decyzje jedynie oparte o obiektywne wskaźniki⁹³. Z natury rzeczy sama decyzja jest czymś subiektywnym. Wśród zmiennych należących do tej kategorii dla wszystkich próbek istotne okazały się 3 z 4 zmiennych. Całkowicie nieistotna okazała się zmienna badająca ocenę jakości funkcjonowania komunikacji publicznej, co może świadczyć o tym, że zwiększanie przez samorzady nakładów na komunikację publiczną niekoniecznie bezpośrednio pomaga w rozwiązaniu problemu wyludniania się Aglomeracji Kalisko-Ostrowskiej.

Zmienną, która wykazała najsilniejszą korelację spośród wszystkich zmiennych niezależnych była ta określająca ocenę ankietowanego nt. jakości gospodarki w mieście i okolicach. Kwestie oceny gospodarek regionu (w skali 1-7) są zatem bardzo istotne dla młodzieży wchodzącej w najbliższym czasie na rynek pracy. Dlatego też wydaje się, że stymulowanie wzrostu gospodarczego to najważniejsze zadanie stojące przed władzami średnich miast. Nie chodzi tu jednak wyłącznie o wzrost ilościowy, lecz także jakościowy. Sporym problemem dla absolwentów dobrych uczelni chcących wrócić do rodzinnego miasta może być nadwyżka ofert pracy wymagających niskich kwalifikacji nad pracami dla osób z wyższym wykształceniem.

Ważną była także zmienna dot. oceny możliwości spędzania czasu wolnego w mieście i okolicach. W średnich miastach często młodzi ludzie narzekają na ograniczone możliwości spędzania wolnego czasu w porównaniu do życia metropolii. Badanie potwierdziło, że ocena ankietowanego jest w tym aspekcie bardzo istotna. *Nota bene* wysoką korelację z oceną szans na pozostanie w swojej miejscowości z oceną dostępności miejsc do poznawania innych ludzi zaobserwowano też w badaniu dotyczącym USA⁹⁴.

Przy obecnym w debacie publicznej temacie smogu uznano, że słusznym będzie także umieszczenie w modelu zmiennej opisującej ocenę przez ankietowanego jakości powietrza w

⁹³ Crescenzi R. *et al.*, *op. cit.*, s. 615, 618

⁹⁴ Mellander C. *et al.*, *op. cit.*, s. 15

Kaliszu i okolicach – tym bardziej, że we wspomnianym wyżej badaniu⁹⁵ zmienna dot. jakości powietrza okazała się być istotna, a inne badania wskazywały na istotne znaczenie klimatu przy decyzjach o migracji⁹⁶. Zmienna rzeczywiście była istotna dla wszystkich podpróbek.

Co ważne, w badaniu nie pojawiła się żadna zmienna, która byłaby istotna, lecz wskazywałaby na odwrotną korelację w porównaniu do dotychczasowych badań. Świadczy to o dobrej reprezentatywności próby i zgodności wyników z powstałą literaturą na temat migracji. Zainteresowanie może budzić zmienna opisująca to, czy dany ankietowany uczy się w szkole ostrowskiej, czy też kaliskiej. Uzyskano dość paradoksalne wyniki, ponieważ wbrew analizie statystycznej zawartej w poprzednim rozdziale okazało się, że ostrowscy uczniowie chcą częściej emigrować niż uczniowie kaliscy. Jednakże tego typu konstatacja okazała się być jedynie pozorna, ponieważ przy usunięciu zmiennych z kategorii oceny jakości poszczególnych aspektów w skali makro dotyczących Kalisza/Ostrowa i okolic (ze szczególnym uwzględnieniem zmiennych opisujących ocenę gospodarki i możliwości na spędzanie wolnego czasu, które miały istotnie wyższe wskaźniki w przypadku Ostrowa w porównaniu do Kalisza), okazało się, że ostrowianie chcą chętniej mieszkać w wieku 30 lat w rodzinnych stronach w porównaniu do kaliszan. Jest to o tyle ważne, że dowodzi temu, iż to właśnie ocena tych dwóch sfer życia (poziomu gospodarczego i możliwości na spędzanie wolnego czasu) ma tak istotny wpływ na różnice w decyzjach migracyjnych pomiędzy Kaliszem a Ostrowem. Co ważne – najistotniejszą rolę pełni tutaj ocena, a nie obiektywne wskaźniki.

Należy również dodać, że w badaniu ekonometrycznym tylko 6 na 16 zmiennych z kategorii obiektywnych charakterystyk okazało się istotnych w całości bądź dla poszczególnych podpróbek, w przypadku oceny jakości miast i okolic było to 3 na 4, a dla subiektywnych charakterystyk aż 6 na 8. Świadczy to właśnie o wysokim znaczeniu subiektywizmu w podejmowaniu decyzji migracyjnych i ograniczonej roli wskaźników obiektywnych, które jednak naturalnie wpływają na ostateczne postrzeganie poszczególnych kwestii przez ankietowanego.

VI ZAKOŃCZENIE

Problem demograficznej zapaści średnich miast Polski jest niewątpliwie jednym z najważniejszych wyzwań stojących dziś przed społeczeństwem, samorządowcami oraz

⁹⁵ *Ibidem*, s. 14

⁹⁶ Dotzel K. R., *op. cit.*, s. 692

władzą centralną. Największymi przyczynami tego stanu rzeczy, co dowiedziono w niniejszej pracy, są: dominacja gospodarcza dużych miast, wyjazdy na studia istotnej części młodych mieszkańców średnich ośrodków i ich okolic oraz brak powrotów do rodzinnych stron, a także globalizacja kulturowa różnicująca prowincję od aglomeracji. W dużej mierze wykazano też istotną rolę subiektywnych czynników w podejmowaniu decyzji o migracji. Okazuje się, że lokalny wizerunek miast i różnice w mentalności mieszkańców także mają istotne znaczenie i są dodatkowym aspektem znajdującym się poza globalnymi trendami, który ma ważny wpływ na decyzje migracyjne. Dowiodły tego różnice pomiędzy Kaliszem a Ostrowem w ocenie jakości gospodarek czy możliwości spędzania wolnego czasu.

Wyludnianie się średnich ośrodków i ich obszarów funkcjonalnych jest zagrożeniem nie tylko dla średnich miast, ale także dla całego kraju, ponieważ policentryczny system osadniczy jest uznawany przez niektórych badaczy za najlepszy z punktu widzenia rozwoju krajowej gospodarki, gdyż nadmierna koncentracja generuje koszty transakcyjne, a istnienie konkurencji między miastami jest korzystne dla rozwoju⁹⁷. Ponadto, patrząc przez pryzmat konserwatysty, „odcinanie korzeni” łączących z rodzinnymi stronami zaburza życiową ciągłość i stabilizację, co tworzy liczne zagrożenia dla istniejącego porządku społecznego i więzi międzyludzkich, w tym tych najważniejszych – więzi rodzinnych.

Część badaczy uważa, że tak naprawdę najistotniejszą rolę w celu zapobiegania depopulacji małych i średnich miast pełnią samorządowcy i budowanie podstaw do rozwoju endogennego⁹⁸. Dzięki niniejszej pracy udało się poznać przyczyny, dla których młodzi ludzie (w szczególności mieszkańcy Kalisza i Ostrowa Wielkopolskiego) mogą decydować się na emigrację. To potrzebna wiedza dla władarzy miast, którzy na tej podstawie mogą kształtować politykę swoich samorządów. Za najważniejszy sposób radzenia sobie z kryzysem uznaje się próby zatrzymania talentów w mieście⁹⁹, które w przyszłości stają się odpowiedzialne za jego rozwój¹⁰⁰. Wśród tych prób wymienić można „wzmacnianie lokalnego «nurtu wydarzeń»”¹⁰¹ (w badaniu wykazano istotność zmiennej dot. możliwości spędzania wolnego czasu) oraz stymulowanie rozwoju gospodarczego (ocena gospodarki była najistotniejszą zmienną). Zdaniem autora należy pomyśleć też nad tym, aby już w szkołach średnich odnajdywać najbardziej zdolne jednostki (np. 5% osób z najlepszymi wynikami maturalnymi), którym następnie oferowano by profity w zamian za życie w rodzinnym

⁹⁷ Śleszyński P., *Polska...*, s. 37

⁹⁸ Gorzelak G., Smętkowski M., *op. cit.*, s. 45

⁹⁹ Shearmur R., *op. cit.*, s. 7

¹⁰⁰ Venhorst V. *et al.*, *op. cit.*, s. 527

¹⁰¹ Chmieliński K., *op. cit.*

mieście po skończonych studiach. Wcześniejsze badania wykazały, że najwyższe poziomy migracji występują do 30. roku życia¹⁰², stąd samorzady mogłyby rozważyć zagwarantowanie najzdolniejszym osobom mieszkania do 30.-35. roku życia, idąc za przykładami włoskich miasteczek, które rozdają za darmo domy, aby ktoś chciał w nich żyć¹⁰³. W przypadku niepodjęcia żadnych działań średnie miasta w przeciągu kilkunastu lat zupełnie tracą na znaczeniu.

BIBLIOGRAFIA

- Bütikofer A., Peri G., “The Effects of Cognitive and Noncognitive Skills on Migration Decisions”, *SSRN Electronic Journal*, 2017, s. 1-56
- Calisia.pl, *Podsumowanie I etapu rekrutacji do kaliskich szkół – Blisko 60% kandydatów spoza Kalisza*, <https://calisia.pl/podsumowanie-i-etapu-rekrutacji-do-kaliskich-szkol-blisko-60-procent-kandydatow-spoza-kalisza,23019> (dostęp 20.08.2021)
- Carnegie D., *Jak zdobyć przyjaciół i zjednać sobie ludzi*, Studio Emka, 2018
- Castelli F., “Drivers of migration: why do people move?”, *Journal of Travel Medicine*, tom 25, nr 1, 2018, s. 1-7
- Cazuffi C., Modrego F., “Place of origin and internal migration decisions in Mexico”, *Spatial Economic Analysis*, tom 13, nr 1, 2018, s. 80-98
- Chmieliński K., *Gdy miasto przestaje być duże. Przypadek Torunia*, <https://klubjagiellonski.pl/2018/04/16/gdy-miasto-przestaje-byc-duze-przypadek-torunia/> (dostęp 20.08.2021)
- Christie H., “Higher education and spatial (im)mobility: nontraditional students and living at home”, *Environment and Planning A*, tom 39, nr 10, 2007, s. 2445-2463
- Crescenzi R., Holman N., Orru E., “Why do they return? Beyond the economic drivers of graduate return migration”, *The Annals of Regional Science*, tom 59, 2017, s. 603-627
- Czaika M., Vothknecht M., „Migration and aspirations – are migrants trapped on a hedonic treadmill?”, *IZA Journal of Migration*, 2014, s. 1-21
- Dotzel K. R., „Do natural amenities influence undergraduate student migration decisions?”, *The Annals of Regional Science*, tom 59, 2017, s. 677-705

¹⁰² Winters J.V., *op. cit.*, s. 263

¹⁰³ Wysocka S., *Włochy: już w 15 miejscowościach można kupić dom za 1 euro*, Polska Agencja Prasowa, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C421242%2CWłochy-juz-w-15-miejscowosciach-mozna-kupic-dom-za-1-euro.html>, (dostęp 20.08.2021)

Gabriel M., „Youth Migration and Social Advancement: How Young People Manage Emerging Differences between Themselves and Their Hometown”, *Journal of Youth Studies*, tom 9, nr 1, 2006, s. 33-46

Główny Urząd Statystyczny, Bank Danych Lokalnych

Główny Urząd Statystyczny, „Prognoza ludności na lata 2014 – 2050”, *Studia i Analizy Statystyczne*, GUS, Warszawa 2014

Główny Urząd Statystyczny, Dzieci w Polsce w 2014 roku. Charakterystyka demograficzna, 2015

Gorzela G., Smętkowski M., *Rozwój regionalny, polityka regionalna*, Forum Obywatelskiego Rozwoju, 2019

Guo M., Aranda M.P., Silverstein M., *The impact of out-migration on the inter-generational support and psychological wellbeing of older adults in rural China*, Cambridge University Press, 2009, nr 29, s. 1085-1104

Hansen B. S., Ban C., Huggins L., „Explaining the Brain Drain From Older Industrial Cities: The Pittsburgh Region”, *Economic Development Quarterly*, tom 17, nr 2, 2003, s. 132-147

Herbst M., Rok J., „Drivers and patterns of students’ and graduates’ mobility in Poland. Evidence from social media network”, *Center for Public Policy Research Papers Series*, tom 76, 2014, s. 1 - 25

Jones G., „The Same People in the Same Places’? Socio-Spatial Identities and Migration in Youth”, *Sociology*, tom 33, nr 1, 1999, s. 1-22

Kley S.A., Mulder C.H., „Considering, planning, and realizing migration in early adulthood. The influence of life-course events and perceived opportunities on leaving the city in Germany”, *Journal of Housing and the Built Environment*, tom 25, 2010, s. 73-94

Konecka - Szydłowska B., „Significance of Small Towns in the Process of Urbanisation of the Wielkopolska Region (Poland)”, *European Countryside*, tom 8, nr 4, 2016, s. 444-461

Kraczla M., Wypalenie zawodowe jako źródło długotrwałego stresu, *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas*, s. 69-81

Magdziak M., „Miasto dostępne dla osób starszych”, *Studia KPZK*, 2017, nr 176, s. 195-210

Mellander C., Florida R., Stolarick K., „Here to Stay – The Effects of Community Satisfaction on the Decision to Stay”, *Spatial Economic Analysis*, tom 6, nr 1, 2011, s. 5-24

Miasto 2077, Idea tworzenia 15-minutowego miasta rozprzestrzenia się po świecie, <https://www.miasto2077.pl/idea-tworzenia-15-minutowego-miasta-rozprzestrzenia-sie-po-swiecie/>, 23.11.2020, (dostęp 20.08.2021)

- Miasto Kalisz, Historia, <https://www.kalisz.pl/miasto/o-miescie/historia> (dostęp 20.08.2021)
- Monitor.miasta.pl, (dostęp 20.08.2021)
- Rérat P., „Highly qualified rural youth: why do young graduates return to their home region?”, *Children’s Geographies*, tom 12, nr 1, 2014, s. 70-87
- Shearmur R., „Where does all the talent flow? Migration of young graduates and nongraduates, Canada 1996–2001”, *Canadian Geographer*, tom 54, nr 3, 2010, s. 305-323
- Sierakowska K., *Ruchy emancypacyjne kobiet były najbardziej aktywne w zaborze rosyjskim* (rozm. przepr. Replewicz M.), <https://dzieje.pl/aktualnosci/dr-sierakowska-ruchy-emancypacyjne-kobiet-byly-najbardziej-aktywne-w-zaborze-rosyjskim> (dostęp 20.08.2021)
- Sjaastad L. A., „The Costs and Returns of Human Migration”, *Journal of Political Economy*, tom 70, nr 5, 1962, s. 80-93
- Strawiński P., *Szacowanie modeli wielowartościowych w pakiecie STATA*, Wydział Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warszawskiego, 2007
- Sześciło D., „Trzecia fala samorządności – po co i jak się samorządzić?”, Sześciło D. [red.], *Polska samorządów. Silna demokracja, skuteczne państwo*, Fundacja Batorego, Warszawa 2019
- Śleszyński P., *Delimitacja miast średnich tracących funkcje społeczno – gospodarcze*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2016
- Śleszyński P., *Polska średnich miast. Założenia i koncepcja deglomeracji w Polsce*, Klub Jagielloński, Kraków 2018
- Thomas M., „The Effect of EU Accession on Internal Migration in Poland”, *Studies in Comparative International Development*, tom 48, 2013, s. 482-502
- Thomson R., Taylor R., „Between cosmopolitanism and the locals. Mobility as a resource in the transition to adulthood”, *Young*, tom 13, nr 4, 2005, s. 327-342
- Torres-Reyna O., *Getting Started in Logit and Ordered Logit Regression*, Princeton University, s. 1-15
- Trzeciakowski R., *Deglomeracja – kosztowna redystrybucja prestiżu*, Forum Obywatelskiego Rozwoju, Warszawa 2019
- Venhorst V., Van Dijk J., Van Wissen L., “Do the Best Graduates Leave the Peripheral Areas of the Netherlands?”, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, tom 101, nr 5, 2010, s. 521-537

Williams R., *Ordered Logit Models – Basic & Intermediate Topics*, University of Notre Dame, 2019

Winters J. V., „Why Are Smart Cities Growing? Who Moves and Who Stays”, *Journal of Regional Science*, tom 51, nr 2, 2011, s. 253-270

Wysocka S., *Włochy: już w 15 miejscowościach można kupić dom za 1 euro*, Polska Agencja Prasowa, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C421242%2Cwlochy-juz-w-15-miejscowosciach-mozna-kupic-dom-za-1-euro.html>, (dostęp 20.08.2021)

Zhu H., „Why People Leave Their Rural Hometown: Evidence from 8 Provinces in China”, *Osaka School of International Public Policy*, 2018, s. 1-32